

*Сучасний стан
природно-заповідного
фонду України та
Житомирської області*

Одним з головних напрямків екологічної політики України є розвиток природоохоронних територій. **Природно-заповідний фонд (ПЗФ)** охороняють як національне надбання, щодо якого встановлено особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Розвиток системи природоохоронних територій є важливою передумовою для забезпечення сталого розвитку країни.

Державною стратегією регіонального розвитку, затвердженою постановою Кабінету Міністрів від 6.08.2014 № 385, передбачено розширення площі ПЗФ до **15% від загальної** території країни у 2020 році. Цей показник є дуже важливим екологічним і соціальним індикатором, підвищення якого сприяє підтриманню екологічного балансу екосистем та екологічній стабільності територій. Так, Конвенцією про охорону біологічного різноманіття, сторонами якої є 193 країни світу, серед яких і Україна, поставлено завдання створити до 2020 року систему природоохоронних територій на площі 17% суходолу та 10% морських акваторій до 2020 року.

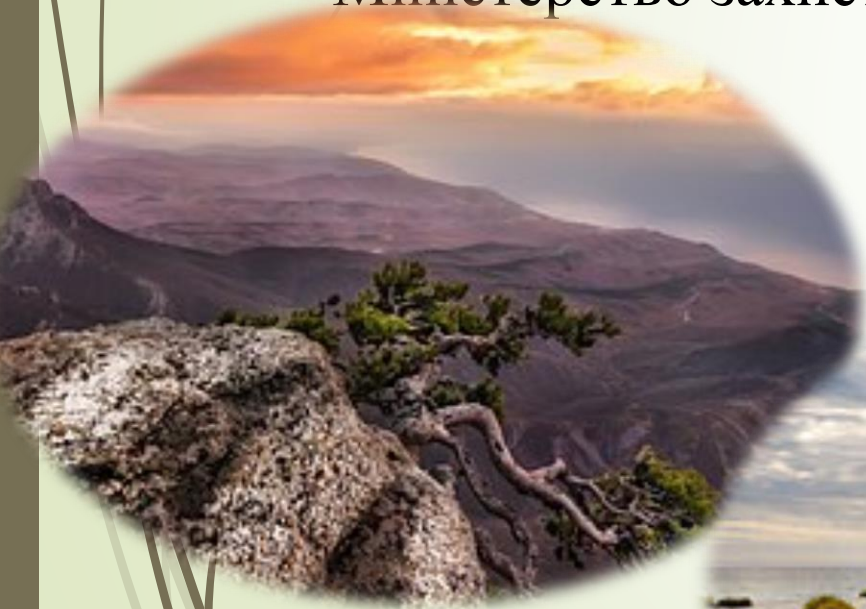
Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» для забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України передбачено збільшення та розширення територій природно-заповідного фонду (зокрема заповідних зон у національних природних парках та регіональних ландшафтних парках), створення на суходолі і в акваторії Чорного та Азовського морів і забезпечення

збереження і функціонування репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі транскордонних та європейського і міжнародного значення.

Природно-заповідний фонд України - ділянки суходолу і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу довкілля.

Державне управління природно-заповідним фондом України здійснює Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Основними функціями природоохоронних територій є:

- ❖ підтримка чи розширення зони природного існування певних видів;
- ❖ підтримка чи покращення поширення, міграції та/або генетичного обміну певних видів;
- ❖ відновлення якості ареалів існування;
- ❖ захист видів, які знаходяться під загрозою зникнення, вразливих, ключових чи комплексних видів;
- ❖ підтримка чи покращення гідрологічних функцій; підтримка чи покращення екологічної якості;
- ❖ контроль ерозії;
- ❖ захист цінних ландшафтних форм;
- ❖ підтримка біоценозу на територіях, забруднених радіацією;
- ❖ забезпечення взаємозв'язку із сусідніми транскордонними територіями.

Відповідно до матеріалів державного кадастру територій та об'єктів ПЗФ України станом на **01.01.2020** р. в Україні є – **8512** території та об'єктів загальною площею **4,418** млн га. Показник заповідності України становить 6,77%, тоді як, частка земель ПЗФ більшості Європейських країн коливається від 10 до 25 %.

Аналіз розподілу об'єктів за категоріями ПЗФ свідчить, що найбільш поширеними на території України є заказники та пам'ятки природи (рис. 1) їх частка становить 80,67 %, а на інші категорії відповідно припадає лише – 19,33 %. Біосферні та природні заповідники, які є найвищою категорією щодо збереження та відтворення природних комплексів займають лише 0,28 %.

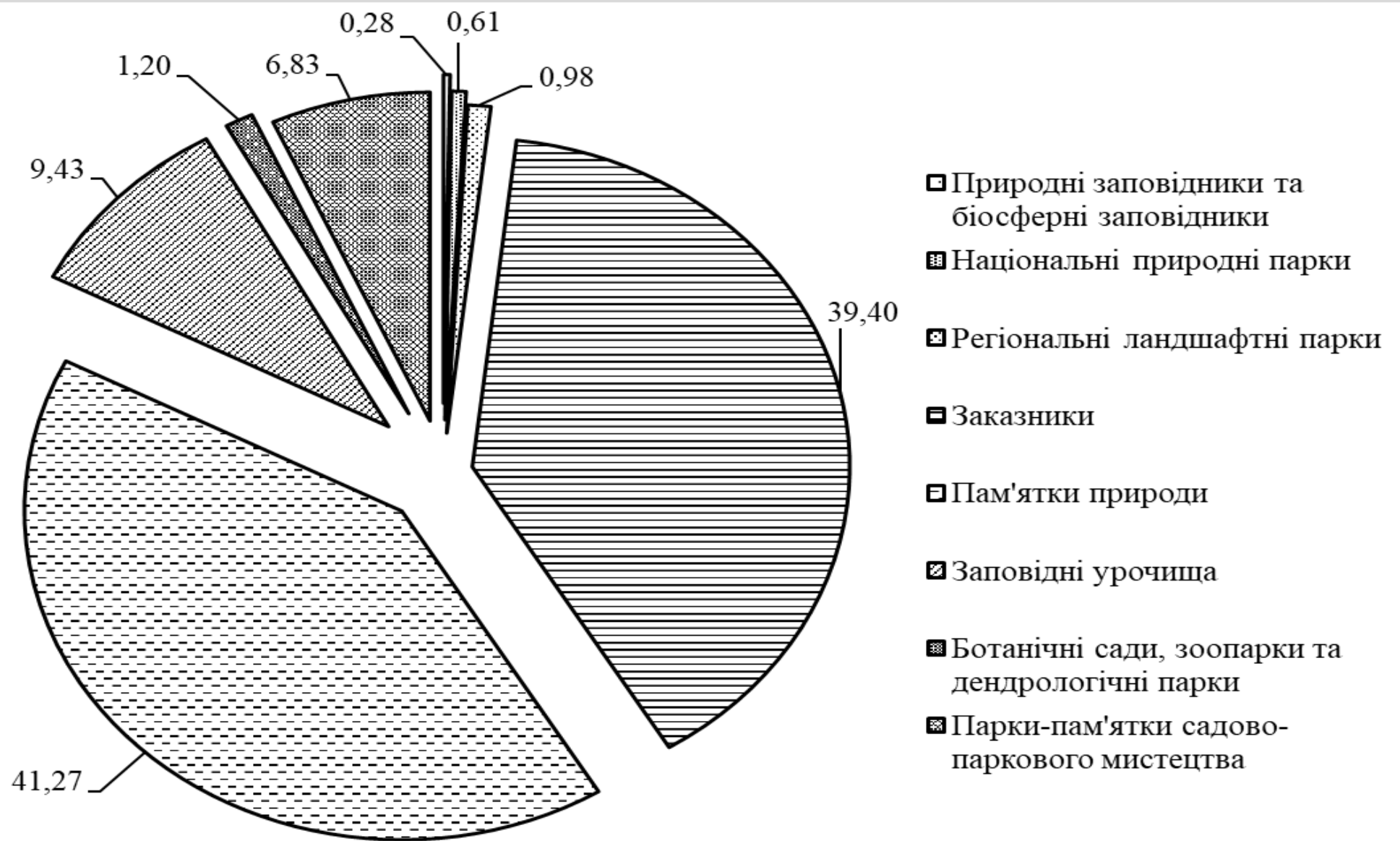

Рис.1. Структура природно-заповідного фонду України

Темпи створення нових заповідних об'єктів в Україні впродовж аналізованого періоду (2011–2019 рр.) характеризуються неоднорідністю (рис. 2). Так, в **2011** році кількість заповідних територій становила – **7869** шт., а вже в **2015** році їх стало на **315** шт. більше, а в **2019** році їх стало на **643** шт. більше порівняно з 2011 роком.

Аналіз створення нових територій ПЗФ в межах адміністративно-територіальних одиниць свідчить, що за досліджуваний період, найбільше їх було оголошено в Донецькій, Тернопільській та Івано-Франківській областях (від 53 до 61 шт.), а найменше в м. Севастополь, Херсонській та Одеській області (від 1 до 5 шт.).

Впродовж 2011–2019 років у Чернівецькій області не було створено жодної природоохоронної території.

Крім того, в Закарпатській області в 2013 році було скасовано статус 23 заповідних об'єктів. Максимальна кількість створення нових територій ПЗФ припадає на 2012 рік (159 шт.) та 2016 рік (212 шт.), а протягом 2017 та 2018 років створення заповідних територій призупинилося.

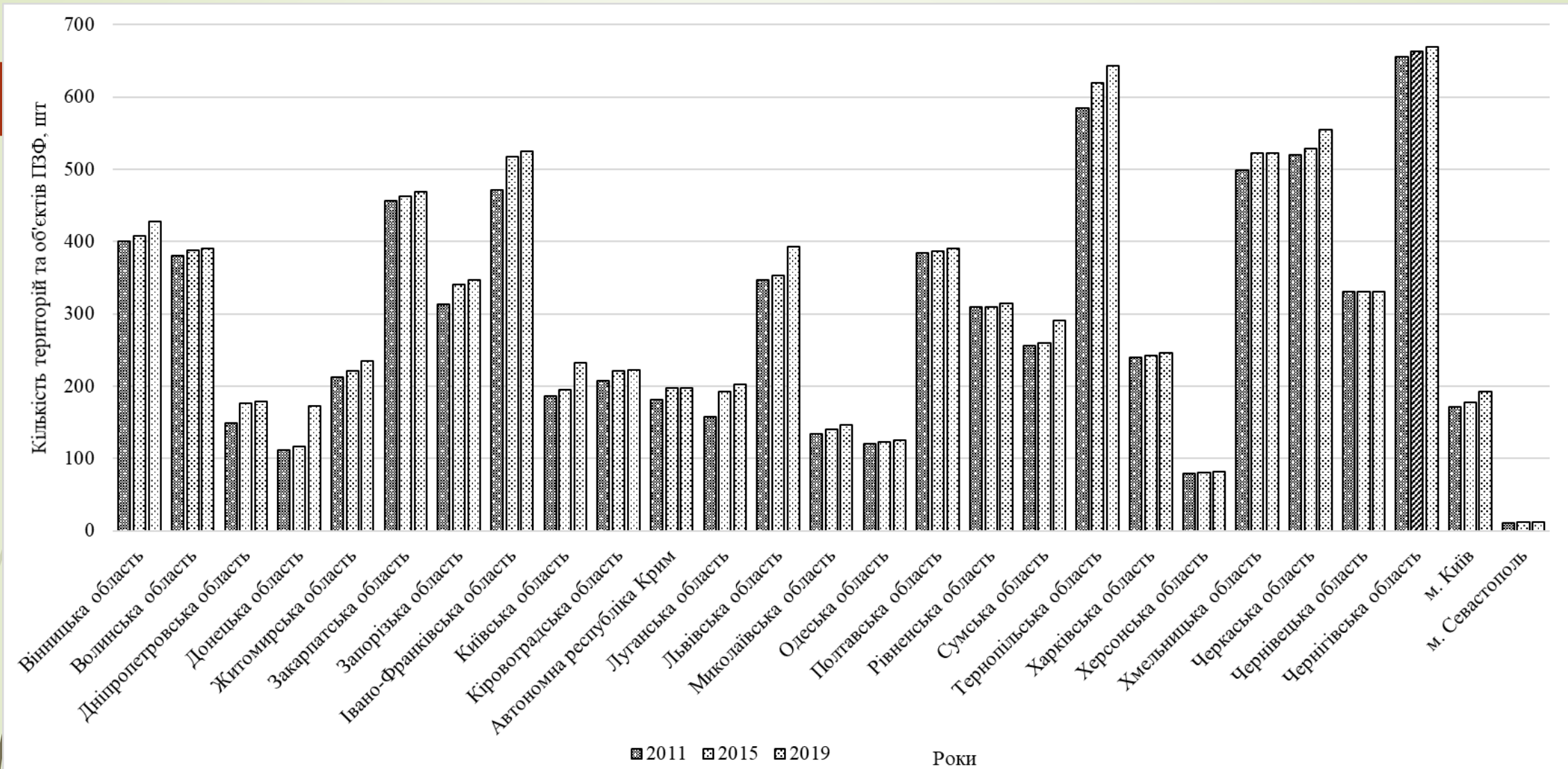

Рис. 2. Динаміка кількості об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі адміністративно-територіальних одиниць України 2011–2019 рр.

Території та об'єкти ПЗФ по території України розміщуються не рівномірно (рис. 3). Так, можна виділити чотири області з **найбільшою площею заповідності** – Херсонська, Хмельницька, Київська та Чернігівська (площа ПЗФ відповідно становить – 318695 га, 312579 га, 292208 га та 250537 га).

Найменші площі заповідання знаходяться в м. Севастополь та м. Київ (26241 та 18092 га). Проте, при дослідженні показника заповідності встановлено, що в м. Севастополь та м. Київ даний показник найвищий та становить 30,37 % та 21,64 % відповідно.

Крім того, високі показники заповідності (понад 15 %) зустрічаються в Івано-Франківській, Хмельницькій та Закарпатській областях.

Найменший відсоток заповідності (до 2,5 %) відмічено у Вінницькій та Харківській областях.

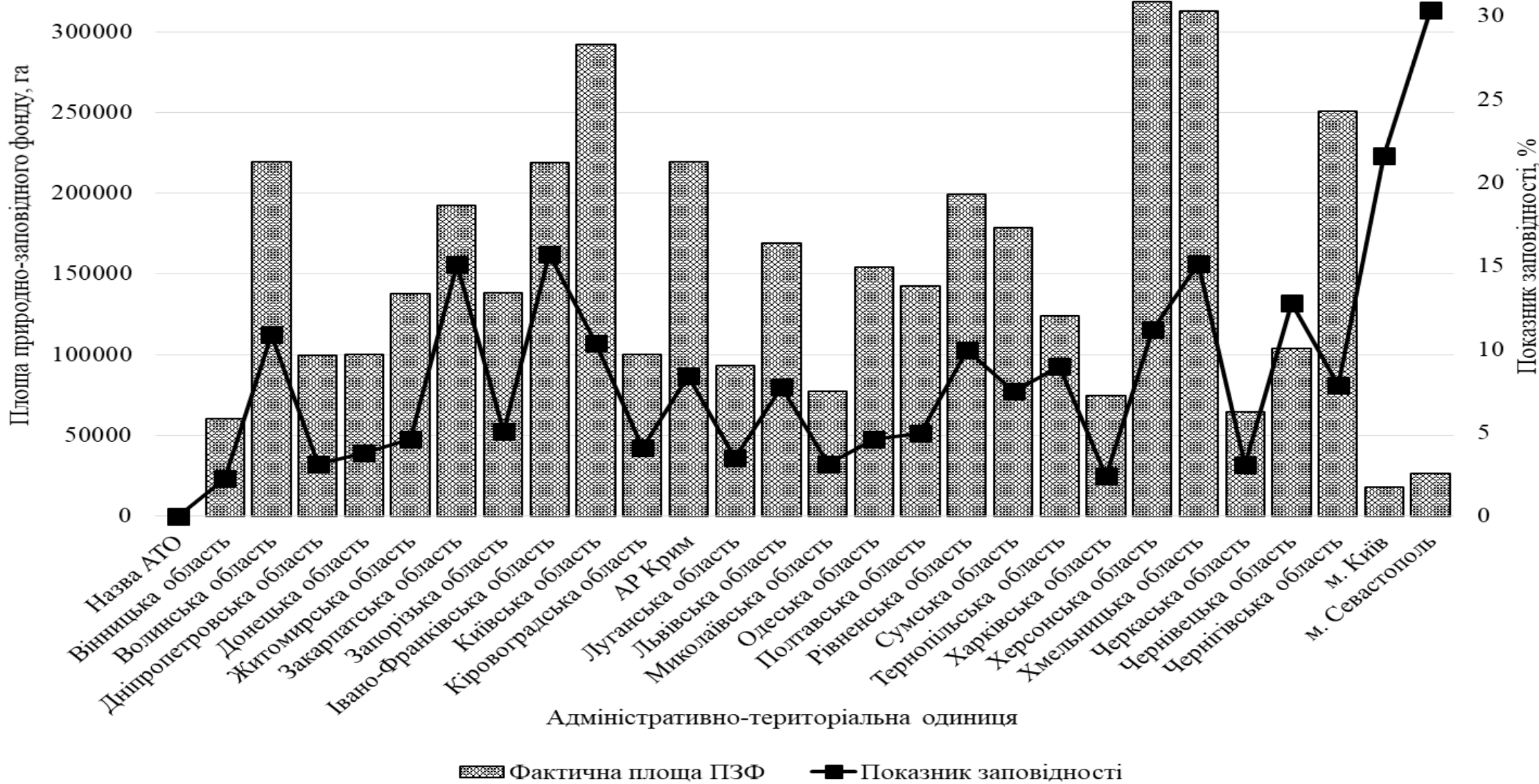

Рис. 3. Розподіл територій природно-заповідного фонду адміністративно-територіальних одиниць України за площею та показником заповідності

Загальний відсоток площі територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення становить – 58,06 %, а місцевого – 41,94 %.

Території та об'єкти ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення по території України характеризуються неоднаковим розташуванням (рис. 4). Так, **відсоток територій ПЗФ загальнодержавного значення найвищий** у – м. Київ та м. Севастополь (17,06 % та 29,73 % відповідно), а також в Хмельницькій, Закарпатській та Херсонській області (13,57 %, 13,36 % та 11,99 %).

Аналіз територій ПЗФ місцевого значення в межах адміністративно-територіальних одиниць свідчить, що їх **максимальна кількість** зосереджена в Чернівецькій області та м. Київ (10,04 % та 9,0% відповідно), а **мінімальна** в м. Севастополь (0,64 %).

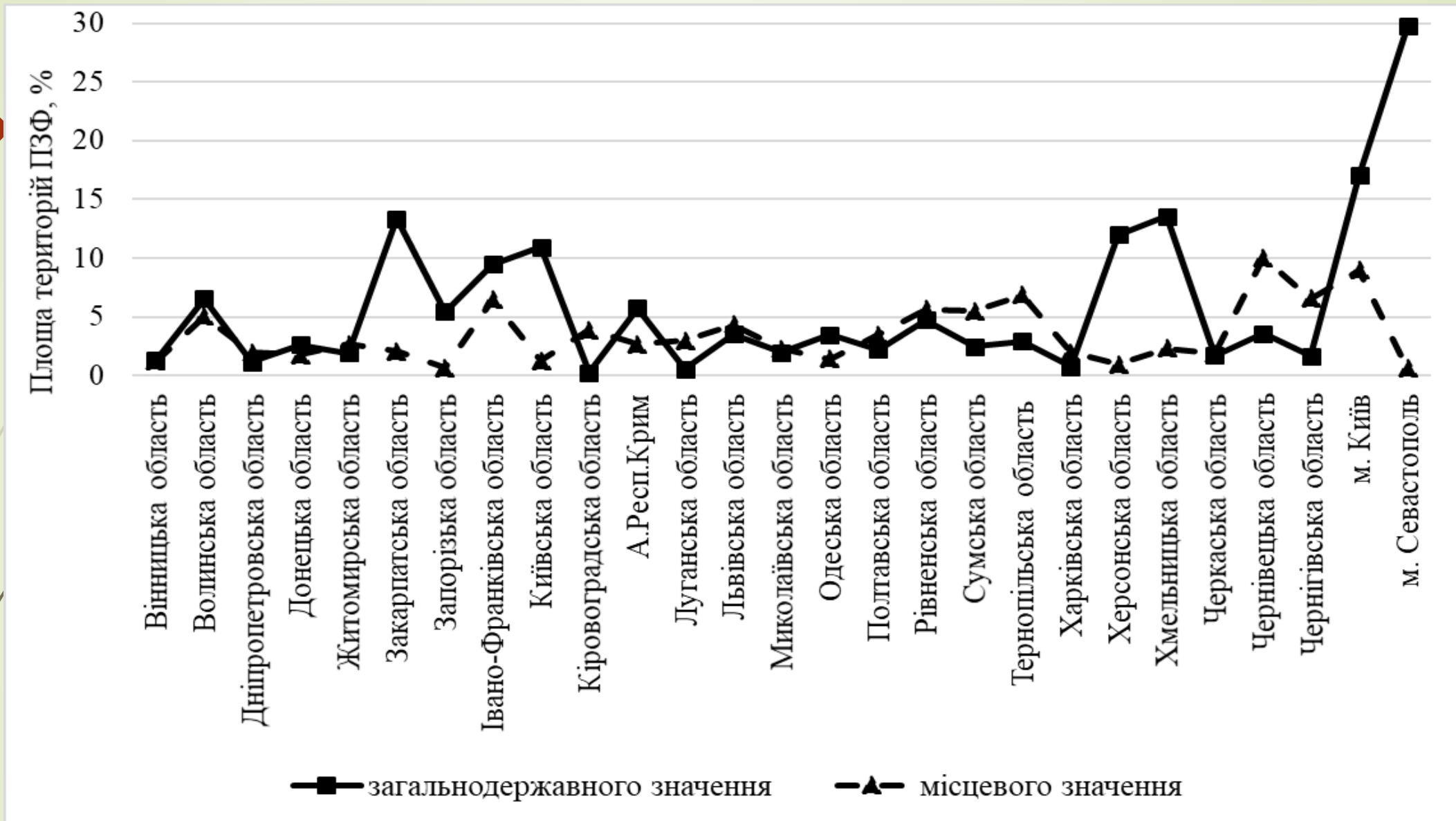
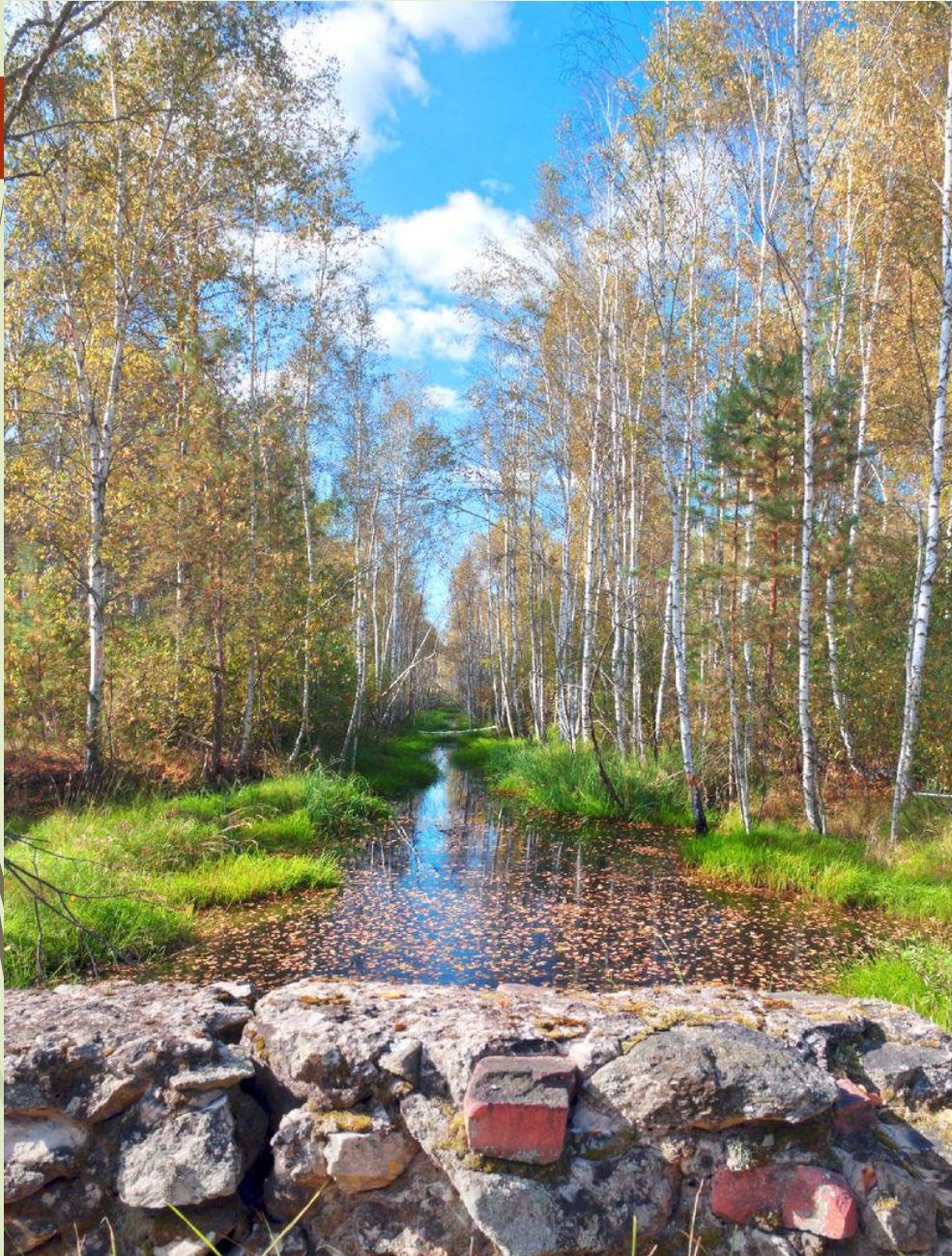

Рис. 4. Розподіл територій природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення в межах адміністративно-територіальних одиниць, %

Формування мережі природно-заповідних територій та об'єктів у межах сучасної території Житомирської області відбувалось у декілька етапів

Перший період (1930 -1960 рр.) характеризується виділенням незначної кількості природоохоронних об'єктів, які охоронялися лише на практиці. Відповідного законодавчого паперу, який надавав би їм "особливого" статусу не існувало. Першим об'єктом загальнодержавного значення став лісовий заказник Поясківський. Рослинний світ даного об'єкту досліджували В. Є. Шмідт, В. С. Погребняк та інші. Саме цими дослідниками було наголошено на великій цінності лісової екосистеми унікальних пралісів Полісся. На сьогоднішній день ці прадавні ліси є перлиною не тільки Полісся чи України, а й всієї Європи.

Другий період (1960 - 1979 рр.) характеризується початком розбудови природно-заповідного фонду. Саме з Постанови РМ УРСР від 29.01.1960 р. № 105 бере свій початок природно-заповідний фонд Житомирської області. Згідно з даною постановою статус природоохоронних територій отримали: Верхівнянський, Городницький, Івницький, Новочорторійський, Трощанський парки. Всі ці парки були залишками панських маєтків. У 1963 році було заповідано ботанічний сад Поліського національного університету, а в 1968 році був створений Поліський природний заповідник. Головним принципом для надання заповідності територій у той час слугувала ландшафтна привабливість. Наукові обґрунтування в той час не надавалися, вони були зроблені дещо пізніше

Третій період (1980 - 1991 рр.) характеризується бурхливим розвитком ПЗФ області. Принцип ландшафтної привабливості зберігався.

Значного розвитку набуває надання "особливого" статусу значних за площею болотяних територій, які були піддані значній меліорації. Згідно з Постановою РМ УРСР від 25.02.1980 р. № 132 у Житомирській області було створено значні за площею об'єкти ПЗФ загальнодержавного значення на болотах – ландшафтний заказник Плотня (460 га), орнітологічний заказник Часниківський (612 га), гідрологічні заказники Дідове озеро (294 га), Забарський (1095 га), Червоновільський (805 га), загальнозоологічний заказник Казява (1859 га). Характерною особливістю даного періоду є те, що майже щороку створювалися об'єкти ПЗФ місцевого значення.

Четвертий період (1992 р. і донині) характеризується значною розбудовою ПЗФ, які супроводжуються законодавчими актами. Завдяки законам "Про охорону навколишнього природного середовища (1991 рік)" та "Про природно-заповідний фонд України (1992 рік)" було введено нові вимоги щодо створення заповідних об'єктів, зокрема стала обов'язковою наявність наукового обґрунтування. Всі об'єкти, які були створені на території Житомирської області в цей період, мають всі необхідні документи. Всі вони належать до об'єктів ПЗФ місцевого значення. Виключення становить лише Древлянський природний заповідник, який створений згідно з Указом Президента України від 11 грудня 2009 року

Мережа природно-заповідного фонду Житомирської області станом на **01.01.2021** року включає **242 об'єкти** загальною площею **138 213,16 га**.

Із загальної кількості заповідних територій 20 мають загальнодержавне значення, а 222 – місцеве. ПЗФ області представлений **6 категоріями** (рис. 5), серед них: природні заповідники, заказники, пам'ятки природи, дендрологічні парки, парки пам'ятки садово-паркового мистецтва та ботанічний сад.

Показник заповідності для Житомирської області становить – **4,63 %**. Розподіл об'єктів за категоріями ПЗФ Житомирщини свідчить, що найбільш представленою є категорія **заказників**, їх площа становить **62,72 %** від загальної площі заповідних територій області. Не зважаючи, що категорія **природні заповідники** представлена лише двома об'єктами, їх площа становить – **36,86 %**, а площа інших категорії ПЗФ не перевищує – **0,39 %**. Значну частину природно-заповідного фонду Житомирщини становлять території та об'єкти, що розміщені на землях лісогосподарських підприємств *Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства* – **68,3 %** від загальної кількості.

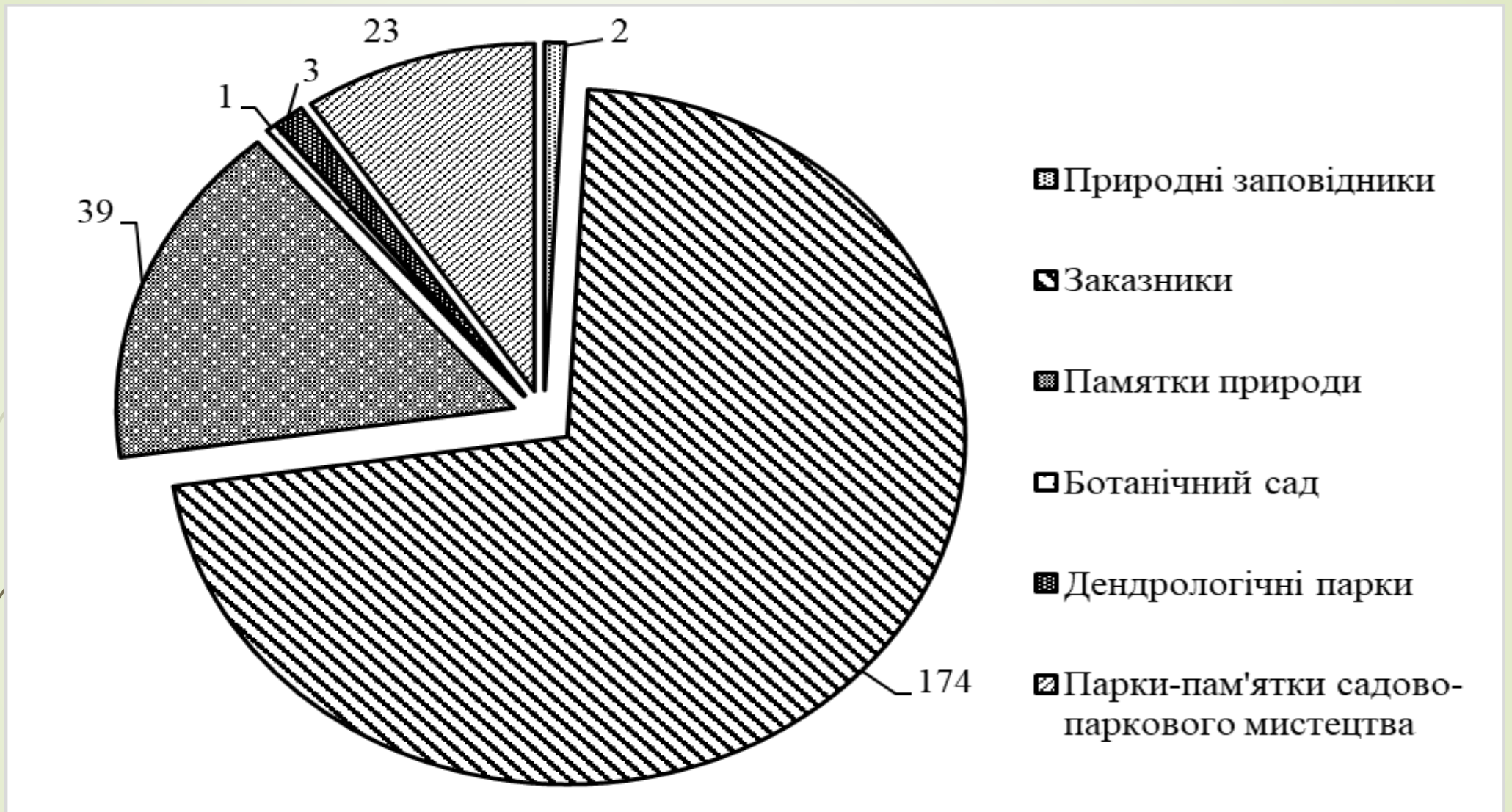

Рис. 5. Структура природно-заповідного фонду Житомирської області

Природоохоронні території Житомирської області створювалися поступово (рис. 6).

Так, у 1982 р. їх кількість становила 20 об'єктів, і в подальші роки спостерігалось зростання цих територій, і вже в 1993 р. їх було 6,75 разів більше, ніж в 1982 р.

На початку 2001 р. кількість територій та об'єктів природно-заповідного фонду зросла в 1,35 рази порівняно з 1993 р., і становила – 181 об'єкт.

За останні 20 років (з 2001 по 2021 рр.) кількість заповідних територій збільшилася на 60 одиниць (1,30 рази).

Створення нових природоохоронних територій і об'єктів сприяло підвищенню показника заповідності для Житомирської області від 0,9 % до 4,63 %.

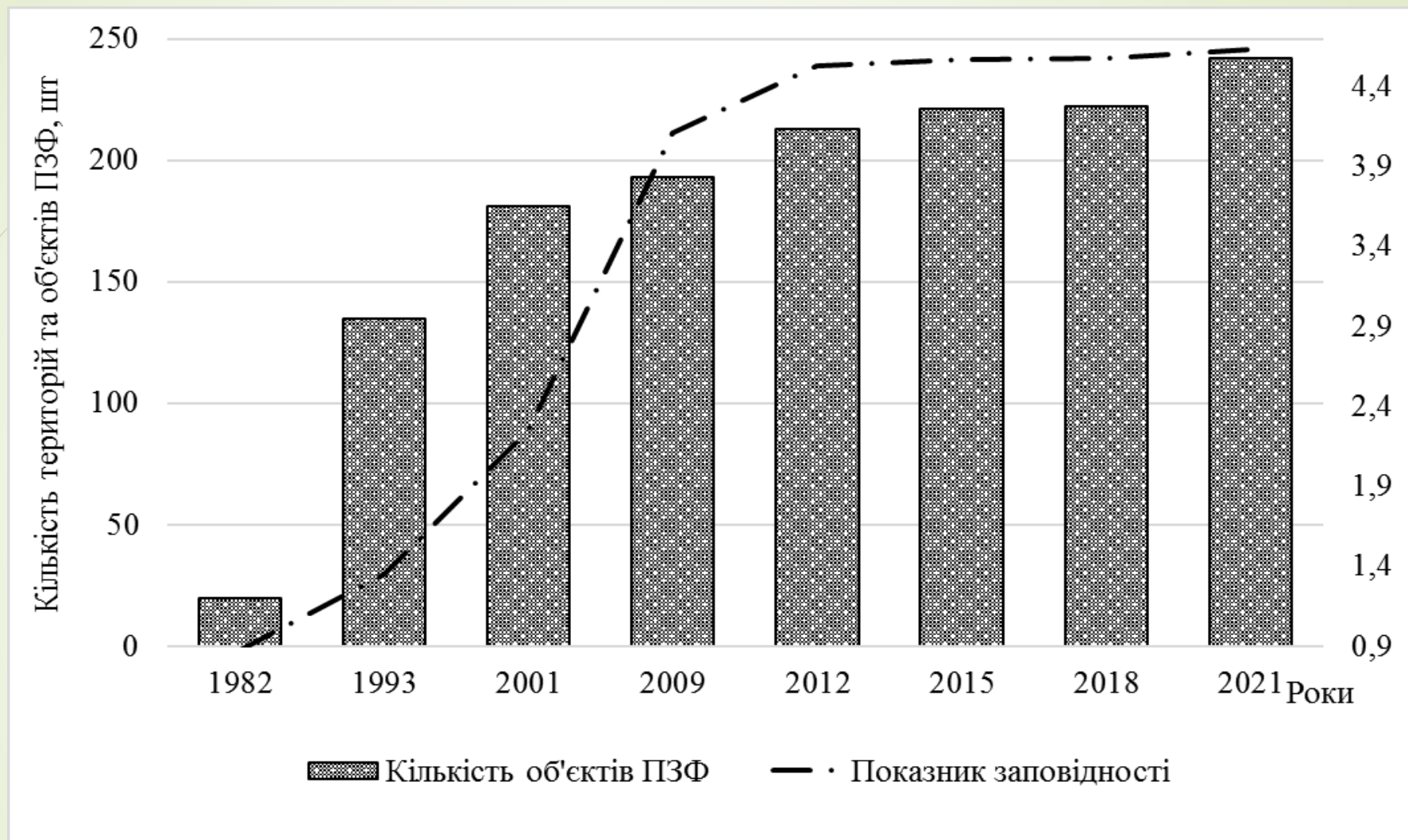

Рис. 6. Динаміка кількості територій та об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області, 1982–2021 рр.

Впродовж **2009–2021** років на території Житомирської області (рис. 7) було створено **49 об'єктів ПЗФ**. Створення природоохоронних об'єктів можна розділити на два періоди: з 2009–2013 рр. та з 2018–2021 рр. У вище зазначенні періоди створення об'єктів ПЗФ характеризується майже однаковою кількістю, проте в перший період було в 1,3 рази більше створено порівняно з другим періодом. З усієї сукупності створених об'єктів за даний період були створенні лише заказники (47 шт.) пам'ятки природи (2 шт.) місцевого значення.

Важливе значення для ПЗФ Житомирської області мають **водно-болотні угіддя**, які знаходяться у межах природоохоронної території – Поліського заповідника. Такі «Поліські болота» є типовими водно-болотними комплексами, які відносяться до найбільш заболочених регіонів Європи, а їх площа становить 2145 га. На цих територіях дозволяється здійснювати лише наукові дослідження та природоохоронні заходи.

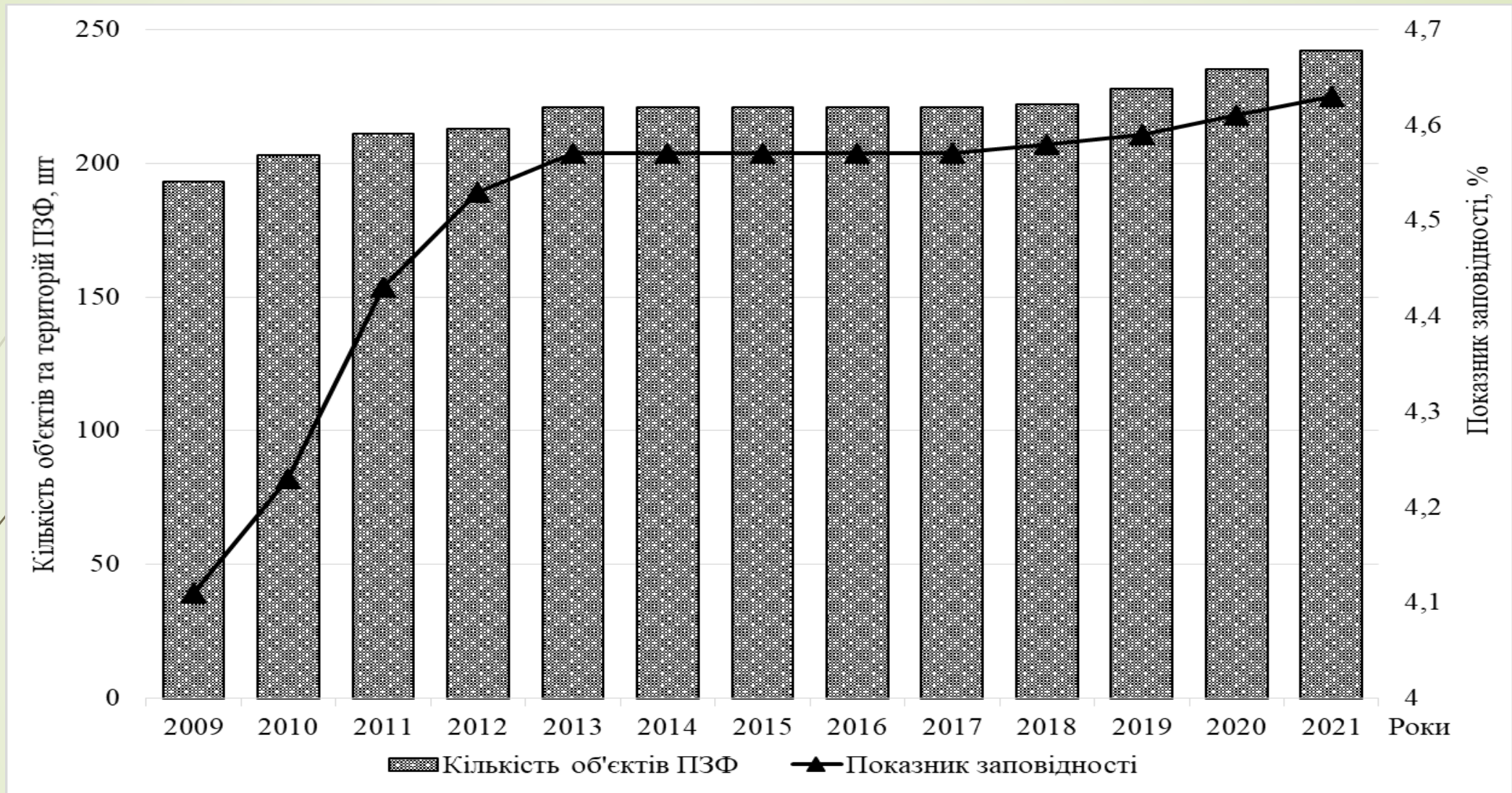

Рис. 7. Динаміка кількості територій та об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області, 2009–2021 рр.

Природоохоронні території в Житомирському регіоні розміщуються нерівномірно (рис. 8). Отримані результати показують, що адміністративні райони Житомирської області за кількістю територій та об'єктів природно-заповідного фонду можна поділити на **п'ять груп**.

До першої групи відноситься три райони, де кількість об'єктів ПЗФ коливається від 25 до 34 шт (Олевський, Овруцький та Новоград-Волинський райони).

Друга група представлена шістьма районами: Ємільчинський, Житомирський, Коростенський, Лугінський, Малинський та Хорошівський, тут природоохоронні території знаходяться в кількісному діапазоні від 10 до 19.

Андрушівський, Користишівський, Радомишльський, Романівський та Ружинський район належать до **третьої групи**, кількість об'єктів, що потребують збереження, коливається від 6 до 9.

Четверта група представлена такими районами: Баранівський, Бердичівський, Любарський, Народицький, Попільнянський, Пулинський, Черняхівський та Чуднівський, а кількість природоохоронних територій в межах району не перевищує 5 одиниць.

Брусилівський район відноситься до **п'ятої групи** та немає жодної території чи об'єкта природно-заповідного фонду, що потребує охорони.

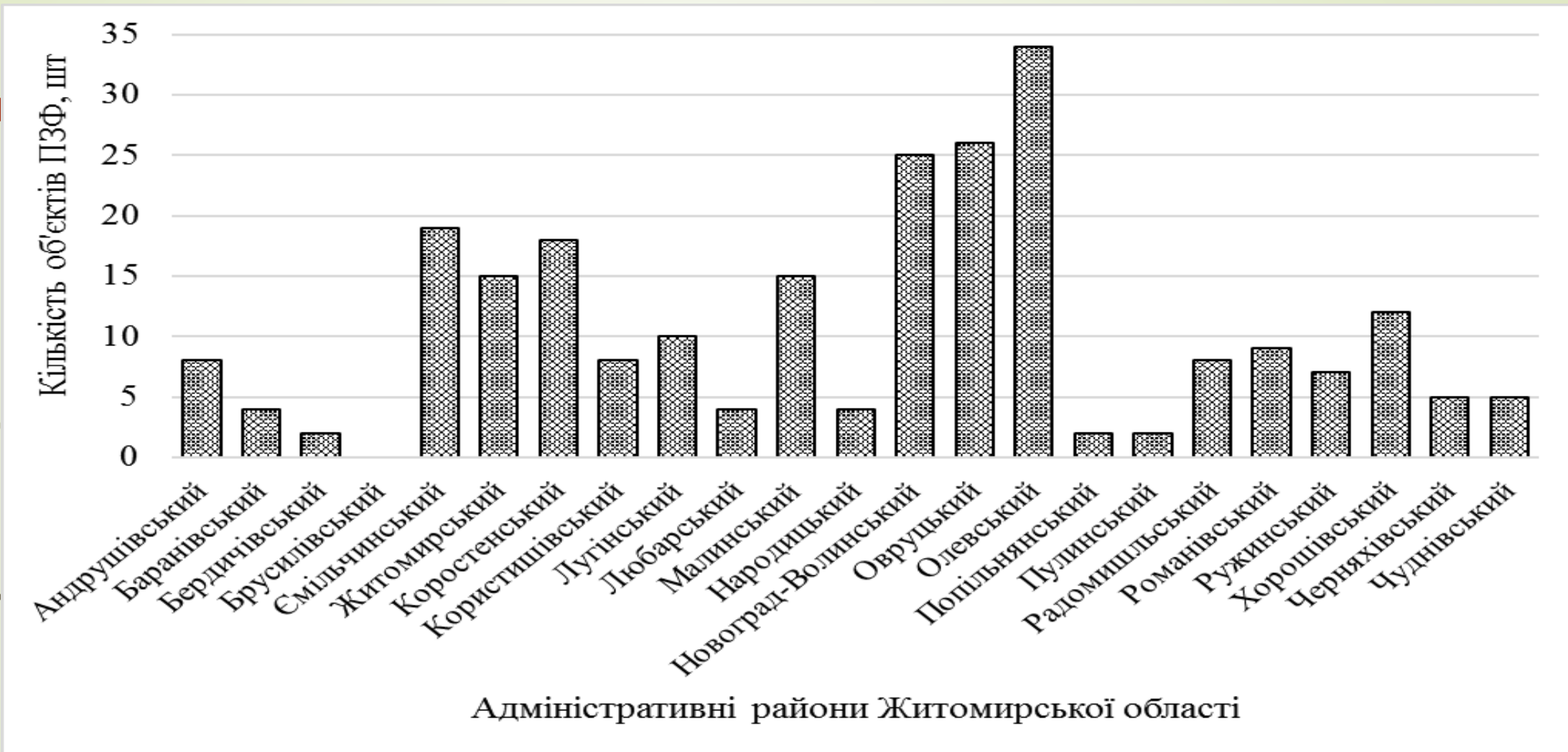
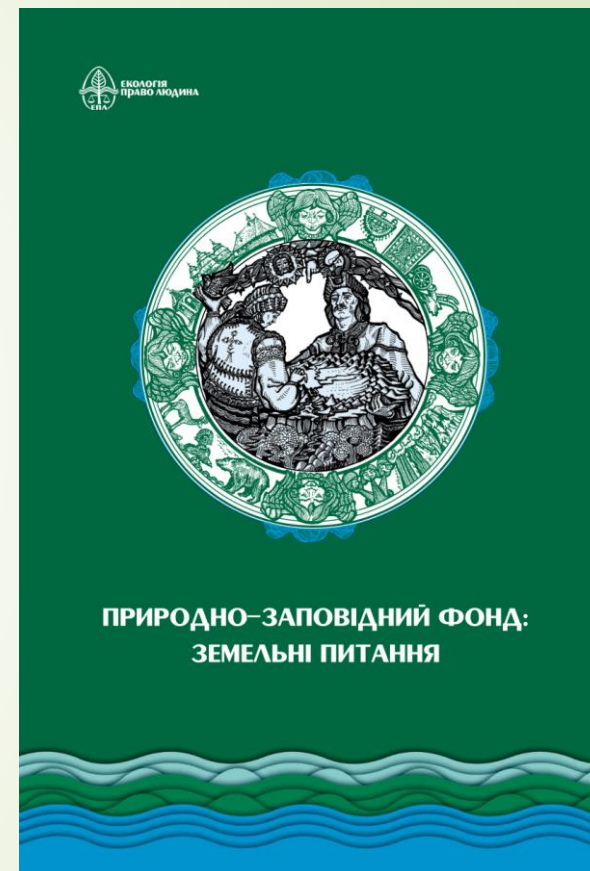

Рис. 8. Розподіл природоохоронних територій за адміністративними районами Житомирської області (станом на 2021 р.)

Сучасні проблеми заповідної справи в Україні

Заповідна справа має безліч невирішених проблем.

У першу чергу, це стосується **вдосконалення законодавчої бази**, що має відношення до природно-заповідного фонду. Фахівцями з області заповідної справи, порушуються питання про посилення охоронного режиму природних заповідників, а також національних південних парків, біосферних заповідників та інших об'єктів природно-заповідного фонду. На жаль, через недосконалість природоохоронного законодавства багато природних заповідників, не кажучи вже про інші об'єкти природно-заповідного фонду, існують лише на папері. Низка заповідників і національних парків, перетворено на зразкові колгоспи, лісгоспи, рибгосподарства, мисливські господарства і розважальні комплекси.

Сучасні проблеми заповідної справи в Україні

Істотну шкоду заповідній справі в Україні, завдає екологічний туризм та ідеологія комерційного використання природних ресурсів, природних заповідників та інших об'єктів природно-заповідного фонду. Деякі фахівці вважають, що подальше перетворення об'єктів природно-заповідного фонду, може призвести до повторення ситуації 1951 р., коли, згідно з законом "О заповедниках" в СРСР, і в тому числі в Україні, було закрито 88 зі 128 заповідників. Істотною проблемою заповідної справи в Україні є недостатнє фінансування державою заповідників і національних парків, а також відсутність державної системи підготовки кадрів для заповідників та національних парків, через що, на постах керівників об'єктів природно-заповідного фонду часто опиняються люди, які не мають потрібної освіти.

Сучасні проблеми заповідної справи в Україні

Ще однією проблемою є підпорядкованість заповідників і національних парків різним відомствам, частина з яких не має жодного відношення до охорони природи, наприклад, Державному управлінню справами Президента України. Застарілою проблемою, є практика проведення регуляційних заходів у природних заповідниках - санітарних рубок лісу, сінокосіння, регулювання чисельності окремих видів тварин, що призводить до втрати якості інформаційного ресурсу природних заповідників і екологічного збитку заповідним екосистемам.

